

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Természetjog és morálfilozófia

Simon József

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Simon József

Természetjog és morálfilozófia

1.2 lecke – 25 perc

Bevezetés: A politikai autoritás történeti legitimációi: a modernitás

Az előző leckében láthattuk a politikai autoritás antik és középkori legitimációjának paradigmáit. Ezen általános koncepciók mellett számolnunk kell más tendenciákkal is.

1. Aquinói Szent Tamás és a 16. század kései skolasztikus gondolkodói visszaszorítják az eredendő bűn politikai szerepét, és azt vallják, hogy 1) az ember képes bizonyos természetes erkölcsi értékek felismerésére a természetes észhasználata által; 2) ezek a természetes erkölcsi értékek és az ezeket kifejező természetes törvények az Isten által teremtett világ nagy harmónikus egészébe illeszkednek; 3) ez a harmónia megengedi azt is, hogy bizonyos természetes erkölcsi értékek a társadalmon belül bizonyos változáson menjenek keresztül; 4) az ember arisztotelianus politikai állapot, de az emberi természet teleologikus kibontakozása nem áll meg a politikai közösség létrehozásánál, hanem tovább kulminál az ember keresztény eszkatológiai meghatározottsága felé.
2. Ezt a tomista tanítást szkeptikus támadás éri a 16. században, mégpedig két felől, két teljesen más intellektuális háttér felől:
 - a. **protestantizmus**: visszahozza az eredendő bűn antropológiájára alapozott legitimációját a politikai autoritásnak
 - b. **Machiavelli**: történeti értékrelativizmus és politikai realizmus: nincs az értékeknek egy objektív, az emberi észhasználat számára elérhető és rekonstruálható természetes rendje.

Niccolo Machiavelli
Santi di Tito festménye
16. század 2. fele
Firenze, Palazzo Vecchio

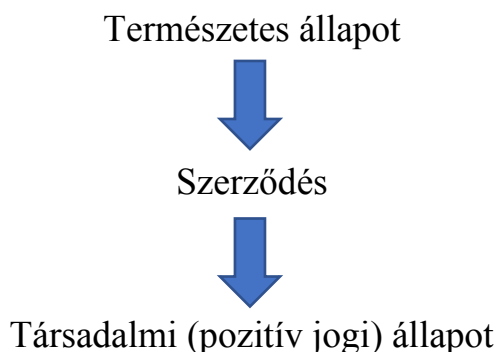

Újkor és modernitás: A politikai autoritás legitimációja a **társadalmi szerződés**en alapul.

Történeti szempontból mind a középkori pesszimista antropológia, mind az antik erkölcsfilozófia elemei felbukkannak, de egészen más értelemben. Alapvetően

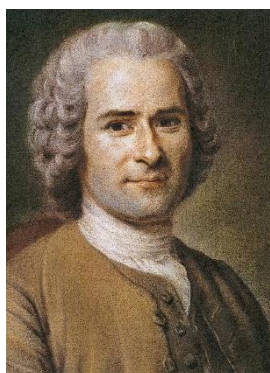

struktúra: a szerződés előtti állapotot természetes állapotnak tekintjük, míg a szerződés utáni állapotot pozitív jogi állapotnak nevezzük. A szerződés felfogása nagyban függ attól, hogy milyen elképzeléseket osztunk az ember természetes állapotáról.

A klasszikus gondolatalkzat szerint az embert a szerződés előtt megilletik bizonyos természetes jogok és rá bizonyos természetes kötelességek hárulnak. Ezt az ember képes megismerni, a klasszikus locke-i megfogalmazásban egyfelől a Szentírás azt tanítja, hogy bármely embernek joga van bármit önmaga saját tulajdonává tenni, míg a természetes észhasználat segítségével értéktöbbletet teremtő munkát végzünk a fizikai természetben. Minden társadalmi konstrukció előtt adott a tulajdonhoz való jog és konstituensei: én, az értelemmel munkát végző ember, mint a tulajdonos jogi szubjektuma és a fizikai entitás – a hozzá járult, fizikailag meg nem jelenő értéktöbblettel együtt – mint tulajdon.

A társadalmi szerződés voltaképp nem más, mint eme természetes szabadságjog megnövelése és erősebb garanciája. Átruházom a politikai felsőbbre saját természetes tulajdonjogom védelmét, és magamra vállalom azt a kötelességet, hogy nem sértem meg mások tulajdonját. A politikai autoritás szuverenitása csak addig terjed, amíg ezen természetes szabadságjogokat képes biztosítani. Amint ez sérül, jogomban áll ellenállni e politikai felsőbbre és leváltani azt – ennek mértéke teoretikusról teoretikusra változik a radikális zsarnoköléstől kezdve az uralkodó leváltásáig.

Jean-Jacques Rousseau

Immanuel Kant

Ez gondolat nagyon sok alakzatot ölt: a 18. században előre haladva a természetes állapot egyre inkább fiktív jellegűnek tűnik, és a szabadságjogok egyre inkább elérhetetlené válnak az eredeti szerződés előtt. Rousseau (1712-1778) és Kant (1724-1804) már arról beszélnek, hogy az ember **morális természete** először éppenhogy a társadalmi szerződés által fejlődik ki: nem arról van szó, hogy adott volna egy merev természetes

állapot, és az ehhez való visszatérés a politika szférájának erkölcsi kritikai distanciáját rejtjené magába, hanem arról, hogy az ember morális státusza egyáltalában csak a társadalmi szerződés által válik először lehetségessé.

Ami lényeges, és az olyan eltérő gondolkodóra is egyaránt jellemző, mint Hobbes vagy Kant, hogy a társadalmi szerződéssel egyfajta *a priori* szuperstruktúrát húzunk a történetileg létező társadalom fölé. A szuperstruktúrában a szupert a latin prefixum „felett” és nem minőségi jelentésben értjük. A szerződéselméleti tradíció az individuumot, a politikai alattvalót úgy definiálja, mint e szuperstruktúra részét:

1. az individuum a szerződő fél; általában 2 lépcsős szerződés:
 - a. hatalom-legitimáló szervezetté szerződik embertársaival;
 - b. politikai autoritást emel maga fölé a társadalmi szerződésben;
2. az individuum, mint reprezentált a politikai hatalomban;
3. az individuum, mint a politikai alattvaló: esetleges jogaival a politikai autoritással szemben és kötelezettségeivel, melybe a politikai kényszer elszenvedése is beletartozik.

Itt érkezünk el egy lényeges ponthoz: hogyan viszonyul az egyes individuumok politikai-közösségi élete a szerződéselmélet felettes struktúrája felől számukra kijelölt pozícióhoz? Ugyanis a társadalom egy vérbő interszubsjektív élet tere, melyet gazdasági érdekek, nyelvi stigmatizációk, történetileg átöröklött kulturális elfogultságok stb. alakítanak. Nos, a társadalom reális életének e szétágazó, sokszor egymással szinte össze nem mérhető konstituenseinek talán legplauzibilisebb közös nevezőjét azok a jelenségek alkotják, melyek a **politikai pszichológia és az általa hordozott erkölcsi meggyőződések** tárgykörébe tartoznak. Becsvágyón kívánom gazdasági érdekeimet érvényesíteni, nem feltétlenül természetes szabadságjogok instanciációikét tekintek saját morálisan helyesnek gondolt cselekedeteimre és kulturális identitásomat a társadalom képlékeny pszichológiai terében képzem meg. Mindez a közösség kifejezett vagy implicit értékelése, *feed-back*je közepette: figyelembe veszem mások elvárásait, mégpedig sokféleképpen: elősegítem polgártársaim érdekeinek realizálását vagy tekintetbe veszem nyilvános megszólalásom rájuk vonatkozó hatásának lehetőségét; vagy éppen rám visszaháruló következményeit. Megkísérlem elkerülni, hogy stigmatizáció tárgya legyek, kerülöm a szégyen érzését, mely a kulturális normák megsértése által hárul rám. Ambiciózusan teszek eleget a társadalom elvárásainak, és stratégiákat dolgozok ki annak érdekében, hogy a társadalom által elvárt cselekvésem összeegyeztethető legyen gazdasági önérdemem éppily ambiciózus érvényesítésével.

Egy dolog egészen bizonyos: az individuumnak a szerződéselméleti szuperkonstrukció által kijelölt pozíciója nem foglalja magába ezeket a társadalompszichológiai tartalmakat. A politikai szuperstruktúrát létrehozó szerződés modellje nem feleltethető meg az önérdemérvényesítés pszichés állapota által diktált gazdasági stratégiai gondolkodás ama elemével, hogy a másokkal való kooperáció során megállapodásokat kötök polgártársaimmal. A társadalom

gazdasági-pszichológiai dinamikájának legmagasabb instanciájában jelentkező egység – legyen az akár egy teljes társadalmi gazdasági struktúra egységesítése, akár egy homogén folyamattá összeállt kulturális értékrend – soha nem azonosítható a szerződéselmélet szuperstruktúrájával – úgy e tradíció képviselői, mint ahogy e tradíció kritikusai szerint sem.

A következő leckék e szerződés-elméleti paradigma kialakulását mutatják be. E folyamat egyik legfontosabb elméleti jelensége, hogy a pozitív-jogi állapot politikai-jogi struktúráját a természetjogi alapok morális szempontból is igazolják és legitimálják. A modern szerződés-elméleti koncepció nem erkölcsi jellegű jogi és politikai elvárásai végsősoron morális alapokon nyugszanak. Jelen tananyag nem azt vizsgálja, hogy vajon e koncepció helyes-e, hanem e koncepció kialakulásának lépcsőfokait mutatja be Aquinói Szent Tamás filozófiájától John Locke gondolkodásáig.

Kérdések:

1. Mi a politikai autoritás legitimációs alapja a modernitásban?
2. Mi az összefüggés természetjog és morálfilozófia között?
3. Milyen viszony áll fenn a társadalom természetjogi magyarázata és a társadalompszichológia jelenségei között?

Irodalom:

Haakonssen, Knud: *Natural Law and Moral Philosophy. From Grotius to the Scottish Enlightenment*. Cambridge, Cambridge University Press, 1996.